

ASPECTE PRIVIND ROLUL CONCORDATULUI ROMÂNIA-SFÂNTUL SCAUN ÎN RELAȚIILE LOR DIPLOMATICE*

Ion Tudor Felezeu**

Abstract: *The concordat - Treaty between the Holy See and a state - has the role of defining the status of the Catholic Church in the social life of that country, of ensuring, from a legal point of view, its freedom of action, of determining the matter of mutual interests and of providing the normative basis. of solving the problems in question. The Romania - Holy See Concordat was the instrument that supported the development of bilateral relations, the establishment of the legal status of the organization and hierarchy of the Catholic Church (Latin, Romanian and Hungarian rites, as well as Greek Catholic), of communication relations with the Holy See, the appointment of bishops and the determination of competencies, the support of the clergy, the administration of the patrimony, education, spiritual assistance in the armed forces and hospitals. Among the most significant achievements is the founding of the Pontifical College "Pio Romeno", the material and spiritual support provided by the Holy See to the Romanian people in the years of World War II. Although it was denounced by the communist authorities who interrupted relations with the Vatican in 1950, the Concordat allowed their resumption, following the fall of the communist regime and the development of new relations between the two sides. This led to the historic visits to Romania of Pope John Paul II in 1999 and Pope Francis in 2019.*

Keywords: Concordat, Vatican, Greek Catholic Church, United with Rome, Romanian Greek Catholic Community.

* Această lucrare a beneficiat de sprijin financiar prin proiectul „Cercetare doctorală și postdoctorală de calitate, inovativă și relevantă pentru piața muncii”: POCU/ 380/ 6/ 13/124146, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020.

Aducem sincere mulțumiri coordonatorilor proiectului, precum și dlui prof. univ. dr. Liviu-Petru Zăpârțan, ambasadorul României pe lângă Sfântul Scaun, care ne-a facilitat accesul la documentele aflate în arhivele vaticane.

* ** Cercetător post-doctoral, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, e-mail: felezeutudor@yahoo.com

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca. Series Historica”, LIX, 2020, Supliment, 2, *Lucrările conferinței internaționale online „ROMANIA-ITALIA-EUROPA. Evoluții istorice - Dinamici culturale - Relații internaționale”, 16-18 septembrie 2020*, p. 329-336.

În legătură cu Concordatul dintre România și Sfântul Scaun s-au scris numeroase lucrări importante. Nu este dorința acestui material de a discuta în profunzime asupra tuturor implicațiilor sale. Dorim să marcăm doar faptul că în arhivele istorice ale Secretariatului de Stat al Sfântului Scaun sunt numeroase documente care prezintă modul în care Sfântul Scaun s-a raportat la elaborarea, adoptarea și aplicarea acestui document.

Lucrările reprezentative din ultima perioadă semnate de D. Preda, M. Bucur, I. Cârja, S. Turcus, D. Preda, I. Icks, R. Regoli, care se adaugă unor lucrări anterioare rezultate ale cercetărilor în diversele arhive vaticane, au pus în lumină importanța acestui document. De asemenea subliniem contribuția lucrărilor sesiunii științifice organizată de către Ambasada României la Sfântul Scaun, cu prilejul aniversării a 90 de ani de la semnarea Concordatului și 80 de ani de la înființarea Colegiului Pontifical „Pio Romeno”, la 27 mai 2017.

Dorim doar, pe baza unor documente din arhivele secției istorice ale Secretariatului de Stat, să nuanțăm interpretările legate de Concordat prin prisma înțelegerii dorințelor reciproce.

Posibilitatea adoptării unui Concordat între România și Sfântul Scaun a fost evocată în anii imediat următori Unirii de la 1859 a Moldovei și Țării Românești, unele explorări fiind realizate mai întâi de către M. Kogălniceanu și mai apoi de către I. Brătianu¹. Conducătorii de atunci ai României aveau în vedere faptul că un acord cu Sfântul Scaun reprezenta un act de recunoaștere internațională a țării de către cea mai mare putere spirituală a lumii, în dialogul cu care se puteau obține importante concluzii privind orientarea morală a acțiunilor guvernării.

De asemenea, se pune în relief atenția pe care noul stat o acorda religiilor, raporturilor dintre ele, în condițiile în care alături de ortodocși, puternic legat de activitatea de stat se manifestau și catolicii de rit latin și de rit bizantin (numeroși ardeleni plecați din Imperiul Habsburgic în România – cum era de pildă G. Coșbuc), evreii, cu cultul mozaic precum și alte culte. De aici nevoia unei legi a cultelor și a unui Concordat².

Un Concordat cu Sfântul Scaun permitea României să se prezinte în relațiile internaționale ca o țară condusă după principii moderne, democratice³.

Pe de altă parte Sfântul Scaun avea, de asemenea, interesul de a dezvolta relațiile diplomatice cu noile state care s-au născut după Marele Război și în același timp să-și afirme idealul de reconciliere internațională. Se știe că Papa Benedict al XV – lea a fost criticat de către aproape toate părțile beligerante pentru că nu s-a pronunțat în favoarea sau împotriva vreuneia dintre ele ignorând faptul că pentru el

¹ Ioan Marius Bucur, Dumitru Preda, *Introduzione*, in *La Romania e la Santa Sede. Documenti diplomatici*, Libreria Editrice Vaticana, 2000, p. 10.

² Adela Herban, *România – Vatican 1920 – 1940. Relații diplomatice*, Deva, Edit. Călăuza, 2002.

³ A se vedea reacții la Concordat în: Ioan Marius Bucur, *La Santa Sede e l'Europa Centro-Orientale dopo la Grande Guerra. Il Concordato con la Romania (1927)*, în vol. *România și Sfântul Scaun*, Cluj-Napoca, Edit. Grinta, 2019, p. 59-60.

se aflau în luptă „fraternă”, „credincioșii aceleași turme”. O probează celebra lui critică pe care a făcut-o războiului, numit „un măcel inutil”, într-o scrisoare din 1927 către „capetele popoarelor beligerante”⁴.

Un impuls în dezvoltarea relațiilor bilaterale a fost dat de către Biserica greco-catolică, unită cu Roma care era puternic dezvoltată în Transilvania. După Unirea din 1 Decembrie 1918 reprezentanții ei au cerut atât conducerii țării cât și Vaticanului semnarea unui Concordat⁵.

În acest sens conferința episcopală din 4 februarie 1919 a prezentat Consiliului Dirigent al Transilvaniei un memoriu, semnat de către episcopii Demetriu Radu, Valeriu Traian Frențiu, Vasile Suciuc și Ioan Hossu, în care se arată că, în noile realități istorice se impune reglementarea raporturilor sale cu Sfântul Scaun, pe de o parte și apoi cu Statul român.

Raportul cu Pontificele roman „rezultă din constituțiunea dumnezeiască a Bisericii catolice universale”, „identic cu al tuturor Bisericilor catolice de rit oriental, adică raport de înălțătoare supunere către Capul văzut al Bisericii”, „Pe baza libertăților publice, patrimoniul sacru a tuturor națiunilor cu pretenziuni de civilizație, - Biserica noastră și Arhieriei săi, în clerul și poporul liber comunică cu Pontificele în toate cauzele bisericești, așa cum mai de aproape se specifică în dreptul canonic, dar mai cu seamă în cele trei Concilii provinciale ale noastre din anii 1877, 1882 și 1900”⁶.

Legătura ierarhiei locale cu Papa se exprimă mai întâi în numirea episcopilor și a mitropolitului „care în senzul adevărat al cuvântului se ține singur numai de dreptul suveran al Pontificelui roman”. Cu observația că numirea lor începe cu lucrarea clerului, conform tradiției de la 1700 și apoi cu consultarea guvernământului.

De aici se deschid toate problemele cu caracter juridic referitoare la situația social-politică a acelei biserici, la posibilitățile – libertățile de a se manifesta, în ritual, în edificii, de a dispune de proprietăți, de a avea capacitatea să-și educe aparatul ecleziastic.

„Ca să-și poată asigura așadar Statul conducerea pozitivă la numirea episcopilor, este de lipsă să se facă Concordat cu Sfântul Scaun Apostolic. Și cu atât mai de lipsă este a se face acest lucru, cu cât prin Concordat se regulează și celelalte raporturi ce le au laolaltă Biserica și Statul” se scrie în același memoriu. Autorii lui arată că raporturile Bisericii cu Statul rezultă din identitatea scopului urmărit și din cea a membrilor săi: scopul Statului „este procurarea și asigurarea

⁴ Vezi *Acta Apostolicae Sedis*, vol. IX, 1917, p. 421-423.

⁵ Scrisoarea episcopului D. Radu, către nunțul apostolic la Viena, din 12 decembrie 1918 în: *Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari*, Archivio Segreto Vaticano (în continuare: ASV), Fond Segreteria di Stato, Dosar Austro-Ungaria, 1919, poz. 1321, fascicola 523, p. 7.

⁶ *Provincia bisericească greco-catolică română de Alba-Iulia și Făgăraș în Statul român* - Memoriu prezentat Consiliului Dirigent Român, în ASV, *Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari*, Austria, Ungheria, anno 1919 pos.1321, fasc. 523, p. 7-8.

bunăstării sau fericirii membrilor sau supușilor săi pe pământ”, pe când al Bisericii este „transcendental spiritual” și totodată legat de fericirea vremelnică a membrilor săi. În acest sens, Biserica promovează principiile doctrinei sale sociale de ordine, libertate, dragoste frățească, educație, cultură, caritate „făcând în același timp cele mai frumoase servicii Statului însuși”⁷.

Declarația de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 a proclamat „egală îndreptățire și deplină egalitate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat”.

În numele Bisericii Unite cu Roma același memoriu cere regelui a României „să facă pașii de lipsă când și cum va afla de bine să încheie Concordat cu Sfântul Scaun Apostolic care „este imperios reclamat de noua situație de drept public nu numai a Provinciei noastre bisericești ci a întregii Biserici Catolice din România”.

Convinși de faptul că adoptarea Concordatului se va realiza rapid, reprezentanții Bisericii Unite cu Roma cereau dreptul de a participa la discuții exprimându-și dorințele, între care înființarea unei episcopii noi la Cluj și una la București, ambele în componența Mitropoliei de Făgăraș – Alba-Iulia și a unei facultăți greco-catolice, care să confere grade academice⁸.

Acestor preocupări, li se adaugă cele legate de organizarea eclezială, în mod deosebit în Transilvania. Un important număr de parohii române greco-catolice, în timpul Imperiului austro-ungar, au fost puse sub autoritatea episcopiei de Hajdudorog.

Trecerea acestor teritorii în componența României impunea reorganizarea de către Sfântul Scaun a ierarhiilor, în deosebi a Bisericii latine maghiare din Transilvania, care era legată de structurile bisericești din Ungaria, inclusiv în forma fondurilor pentru biserică gestionate de către Stat⁹. În acest sens este relevantă o propunere de Concordat venită din partea Sfântului Scaun în care se realiza o primă formă de organizare a Bisericii Catolice în România Mare, în bună parte împărtășită de autoritățile române.

⁷ Lucian Turcu, *România de rangul 2 ? Locul Bisericii greco-catolice în România Mare*, în vol. *Specific românesc și confluente central-europene. Profesorului Teodor Pavel la împlinirea vârstei de 70 de ani*, coordonatori: Iosif Marius Balog, Ana Victoria Sima, Ion Cârja, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012.

⁸ „Consiliul Episcopal.... a dat expresiune dorinței de a se înființa o Facultate teologică superioară greco-catolică, cu drept de a da graduri academice”, cf. *Biserica și statul. Memoriu prezentat Consiliului Dirigent Român din partea Episcopatului Provinciei bisericești greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș*, în ASV, Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Austria-Ungaria anno 1919, pos. 1321 fasc. 523, p. 92.

⁹ Demetriu Radu, *Vasile Suciuc and Iuliu Hossu to Teodoro Valfrè di Bonzo*, în vol. *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria (1920-2015)*, a cura di Andras Fejerdy, Libreria Editrice Vaticana, p. 130-133.

Încheierea unor Concordate ale Sfântul Scaun cu diverse State a fost o dorință a Papei Benedict al XV-lea care s-a materializat în semnarea lor cu Letonia, Lituania, Polonia, Ungaria¹⁰.

Evaluarea, semnarea și ratificarea Concordatului nu au fost lipsite de momente dificile, legate de traducerea în limbaj juridic a unor opțiuni conceptuale (politice, filosofice, administrative) ale celor două părți. Documentele aflate în arhive fac dovada unei dorințe reciproce de a se ajunge la un document care să stea la baza unor relații sănătoase și de perspectivă. J. Icks a acordat atenție acestui proces de negociere și a comparat variantele de Concordat propuse de către cele două părți. Sfântul Scaun „a sprijinit mereu persoane, grupuri și populații angajate activ în construcția patriei, a susținut mereu aspirațiile legitime la pace, la valori fundamentale, la respectul demnității umane și al binelui comun. În acest caz o face contribuind la participarea activă la viața socială, la dezvoltarea sanitară, la formarea tinerilor”, promovarea Evangheliei, susținerea operelor de caritate și a promovării umane¹¹.

Este semnificativă informația pe care o dă Nunțiul apostolic la București, mons. F. Marmaggi referitoare la numirea episcopilor și arhiepiscopilor catolici, pentru care guvernul regal român cere pentru rege aceleași prerogative pe care le-au avut regii Ungariei pentru că Guvernul României „nu poate fi pus într-o situație mai puțin favorabilă în ceea ce privește relațiile cu Biserica Catolică... cu atât mai mult cu cât în Regatul român această Biserică se bucură de toate libertățile și de toate drepturile. O asemenea prerogativă ar contribui la consolidarea ideii monarhice „atât de necesară în acest timp de zguduirii și nesiguranță generală care domină Orientul Europei” zonă în care România joacă rolul de dig contra celor care aduc anarhia bolșevică¹².

Vaticanul avea conștiința clară asupra nevoii de a preciza raporturile cu România, așa cum probează J. Icks atunci când evocă un proiect de Concordat elaborat în 1920 (cu șapte ani înainte de a fi semnat), în care se evocă sensibilitatea românilor ortodocși față de catolici, despre care se susține că sunt alcătuiți în majoritate din etnici maghiari. Românii nu pot uita lupta pe care au dus-o în Transilvania pentru a rezista maghiarizării forțate. De aceea conducerea României va dori ca și episcopii catolici să fie din România și să fie devotați țării lor.

Concordatul trebuie să fie un alt tip de acord decât cel jurisdictionalist pentru a ține seama de toate implicațiile și mai ales consecințele pe care le putea genera¹³. De exemplu, în 1922 la ceremoniile de la Alba Iulia de încoronare a Regelui

¹⁰ Vezi pe larg: Giuliana Chamedes, *The Vatican and there shaping of the European International Order after the First world War*, „The Historical Journal”, 56, 4 (2013), p. 955-976, Cambridge University Press, 2013.

¹¹ Johan Icks, *Il Concordato tra la Santa Sede e la Romania del 1927. Considerazioni generali*, in vol. *Romania și Sfântul Scaun*, Cluj-Napoca, Edit. Grinta, 2019, p. 29.

¹² ASV, Fond Segreteria di Stato, Archivio Storico, Romania, p. 33, fasc. 17, ff. 28, 28” decembrie 1920.

¹³ Johan Icks, *op. cit.*, p. 31.

Ferdinand, episcopul catolic a refuzat intrarea în catedrala ortodoxă, ceea ce a condus la transferarea în Ungaria a episcopului Glottfelder și la înlocuirea nunțului apostolic cu mons. Angelo Dolci.

În același timp se constată puternica opoziție a Bisericii ortodoxe față de orice deschidere spre catolici care a găsit atunci exprimarea în pozițiile unor oameni politici.

Era ignorată importanța bisericii greco-catolice românești, ponderea și rolul ei în dezvoltarea conștiinței naționale a românilor, în realizarea statului național unitar român.

Asupra acestui fapt îi atrăgea atenția lui Iuliu Hossu episcopul catolic de București, încă la 8 decembrie 1918, Netzhammer când, acesta, venind în capitală pentru a prezenta actul de la 1 Decembrie de la Alba Iulia a fost avertizat asupra dificultăților pe care Biserica greco-catolică le va întâmpina în noul stat¹⁴.

Concordatul preciza faptul că religia catolică apostolică română, de orice rit va fi practică și exercitată în mod liber și public în tot Regatul României. Concordatul determina ierarhia catolică pentru ritul latin, grec, armean, precizând că „nici o parte a Regatului României nu va depinde de un episcop al cărui sediu s-ar afla în afara frontierelor statului român după cum la fel nici o diocază a României nu se va putea extinde dincolo de frontierele țării¹⁵. Se prevedea la art. IV: „comunicarea directă a episcopilor, a clerului și a poporului cu Sfântul Scaun și viceversa în materie spirituală și de afaceri ecleziastice va fi în mod absolut liberă”. Conducătorii diocezelor trebuie să fie cetățeni români, cu excepția unor cazuri convenite de comun acord, numiți de către Sfântul Scaun, după o notificare făcută guvernului român pentru a vedea dacă nu sunt față de ei obiecții de ordin politic. Textul jurământului depus de către episcopi, care este precizat de către art. 6, formula cerința fidelității Bisericii catolice față de Rege și urmașii lui, de a respecta și a face respectate de către slujitorii săi, Constituția și Legile țării, fără a întreprinde nimic de natură să aducă atingere ordinii publice și integrității statului. Bisericii Catolice îi este recunoscută personalitatea juridică, egalitatea cu celelalte culte.

Textul Concordatului a fost supus unor critici legate de posibilitatea ca unele prevederi să nască interpretări neacceptate de România. De aceea, după ratificarea din 1929 a fost semnat un alt acord de interpretare a unor prevederi încât Concordatul să-și producă efectele fără echivocuri. Este vorba de nevoia unui nou acord legat de interpretarea articolului 9 din Concordat, la care s-a ajuns în 1932, legat în principal de proprietățile bisericesti¹⁶.

¹⁴ Raymund Netzhammer, „*Episcop în România*” într-o epocă a conflictelor naționale și religioase, vol. I, București, Edit. Academiei Române, 2005.

¹⁵ *Concordato Concluso tra Romania e Vaticano il 10 maggio 1927*, in vol. *La Romania e la Santa Sede. Documenti diplomatici*, Libreria Editrice Vaticana, 2000, p. 49, articol III.

¹⁶ Subiectul este pe larg prezentat de Adela Herban, *op. cit.*, passim.

Giuliana Chamedes apreciază acest Concordat ca o consacrare a viziunii vaticane privind rolul acestui instrument diplomatic în promovarea unor relații pașnice între popoare, în determinarea raporturilor dintre Biserică și Stat, în construirea unei organizări a relațiilor internaționale, în apărarea minorităților și în lupta cu bolșevismul¹⁷.

Concordatul dintre România și Sfântul Scaun a favorizat dezvoltarea unor relații diplomatice prin care cele două părți s-au informat direct asupra opțiunilor susținute în legătură cu evenimentele internaționale, au dezvoltat raporturi personale în forma vizitelor demnitarilor români la Vatican (a regelui Mihai, a diverșilor miniștri și oameni de cultură).

Cel mai important eveniment a fost, în perioada interbelică, construcția Colegiului *Pio Romeno* în vecinătatea Vaticanului, în 1937 care a ajutat la formarea unui mare număr de teologi veniți din România la studii în Universitățile Vaticane¹⁸.

Degradarea situației internaționale după 1936-1938 a permis diplomaților celor două părți un amplu schimb de aprecieri asemănătoare legate de ascensiunea totalitarismelor și de pericolul izbucnirii unui nou război. Se adevereau aprecierile Vaticanului din anii Păcilor de la Paris potrivit cărora ele sunt nesatisfăcătoare pentru unele puteri și vor genera noi tensiuni.

În anii războiului, Sfântul Scaun a urmărit îndeaproape viața social-politică din România. Nunțiul apostolic la București A. Cassulo în raportul trianual (1940 - 1941-1942) scrie că România a cunoscut etape de dezvoltare economică și socială deosebite dar din păcate mulți oameni politici, în frunte cu regele Carol al II-lea, „se credeau de acum prea mari și prea puternici și nu se gândeau că inamicii, Rusia, Ungaria, Bulgaria nu au uitat loviturile primite și nu așteaptă decât momentul potrivit pentru revoltă. Cu focul la poarta casei, credeau că pot sta în continuare liniștiți”¹⁹.

Nunțiul consideră Arbitrariul de la Viena un adevărat dezastru și descrie gravele probleme cu care se confruntă românii din Transilvania de Nord. Evocând momente ale începutului celui de-al doilea război mondial, raportul prezintă solicitările Vaticanului adresate României de a da un ajutor cetățenilor polonezi și ierarhilor lor bisericești refugiați în România în urma ocupării țării de către Hitler.

Este de remarcat atenția Vaticanului față de populația evreiască din teritoriile românești. În 1943 nunțiul A. Cassulo se deplasează în Transnistria pentru a vedea situația evreilor aflați în lagărele de acolo, cu un mandat clar din partea Vaticanului

¹⁷ Giuliana Chamedes, *The Vatican and the first world War*, „The Historical Journal”, 56 (4), p. 955-976, Cambridge University Press, 2013.

¹⁸ Gabriel Buboii, *Rettore del Pontificio Collegio Pio Romeno „80 anni dalle Fondazione del Collegio Pio Romeno*, in vol. *România și Sf. Scaun 90 de ani de la semnarea Concordatului*, Cluj- Napoca, Edit. Grinta, 2019, p. 38-47.

¹⁹ Relazione triennale di monsignor Andrea Cassulo, Nunzio Apostolico, ASV, Fondo AAEISS, Pontificato Pio XII, seria Romania, Parte I (1939-1 948), posizione 167, p. 10.

de a interveni în favoarea lor, mai ales pentru ca 4000 de copii să fie aduși în țară, iar unele familii să poată pleca în Palestina.

Schimbările din România produse după 23 august 1944 au fost urmărite cu mare preocupare de către Vatican așa cum o dovedesc rapoartele nunțului Cassulo și apoi, după încetarea misiunii sale, ale regentului O'Hara. Pentru Vatican devenise tot mai clară perspectiva tristă a tuturor țărilor ocupate de sovietici, inclusiv a României. Ceea ce a urmat este cunoscut, la 17 iulie 1948 Concordatul a fost denunțat de către guvernul Republicii Populare Române, dar nu și de către Vatican. După căderea regimului comunist a avut loc reluarea relațiilor diplomatice România – Vatican, la 15 mai 1990.